

นวัตกรรมการพยาบาลสุขภาพจิตชุมชนเพื่อสร้างสังคม ปลอดยาเสพติดตามหลักพระพุทธศาสนา*

Innovation of Community Mental Health Nursing to create the Drug Free Society Accordance with Principles of Buddhism

นิภาภัทร อยู่พุ่ม
Niphaphatra Euphum
มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น
Western University, Thailand.

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อศึกษา 1) แนวคิด องค์ความรู้ และนวัตกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ของเครือข่ายชุมชนในการป้องกันยาเสพติดตามหลักพระพุทธศาสนา 2) ผลของการใช้เครือข่ายชุมชนวิถีพุทธเป็นฐานในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้รายวิชาปฏิบัติการพยาบาลสุขภาพจิตชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า

1) ชุมชนวิถีพุทธแห่งนี้ให้นิยามความรู้ในเชิงประสบการณ์ของชีวิตแต่ละช่วงวัยที่ฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ และวิธีการก้าวข้ามอุปสรรคเหล่านั้น การถ่ายทอดองค์ความรู้เน้นการประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างมากกว่าการอบรมสั่งสอนด้วยคำพูด จุดร่วมในการอนุรักษ์แก่นวัฒนธรรมของชุมชนคือ โครงสร้างของครอบครัวเป็นครอบครัวขยายที่มีคนทุกช่วงวัยอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างอบอุ่น ความพร้อมของครอบครัวและชุมชนได้นำมาซึ่งการคืนสิ่งดีงามให้กับบุคคลที่เข้าไปเรียนรู้กับชุมชนแห่งนี้เป็นอย่างดี วิทยาลัยมิตรและถ่ายทอดความรู้ในการประกอบอาชีพตลอดจนการอบรมสั่งสอนชีวิตวิถีพุทธให้แก่ อนุชนรุ่นหลังด้วยความปรารถนาดีและเอื้ออาทร

*ปรับปรุงต้นฉบับจากการนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ มจร ขอนแก่น 31 มีนาคม 2560

2) ครอบครัวเสมือนจริงในชุมชนวิถีพุทธ เกิดความรักและผูกพันกับนักศึกษาประจวบครีอยุธยา มีความพึงพอใจต่อการมีสมาชิกใหม่ ให้ความร่วมมือและสนับสนุนการจัดกิจกรรมและโครงการต่างๆ ที่นักศึกษาดำเนินการโดยเข้าร่วมกิจกรรม ร่วมเป็นวิทยากรและสาธิตภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อแลกเปลี่ยนแบ่งปันกับนักศึกษาทุกครั้ง สำหรับอาจารย์ผู้ร่วมสอนก็ได้มีโอกาสเรียนรู้ปรับเปลี่ยนทัศนคติที่เคยรู้สึว่าการวิจัย และการจัดการเรียนการสอนเป็นภาระงานที่ต้องพุ่มเทและเกินกำลัง เป็นการสร้างโอกาสในการเป็นผู้ให้และการได้รับสิ่งที่มีคุณค่าทางวิชาการและวิชาชีพพยาบาล

คำสำคัญ: นวัตกรรม; การพยาบาลสุขภาพจิตชุมชน; สังคมปลอดภัยเสพติด; หลักพระพุทธศาสนา

Abstract

This qualitative research is a participatory action research. It aims 1) to study the concept, knowledge and diffusion innovation of knowledge of the community network to prevent drug in accordance with the principles of Buddhism, 2) to study the results of using the Buddhist community network as the base to manage in the learning experience for the students in the course “Community Mental Health Nursing”.

The study found that

1) the Buddhist community defines knowledge based on differences in ages, life experiences and methods used in overcoming life obstacles. The knowledge delivery emphasizes on the behaviors rather than vocal training. The gather point of the culture within the community is the extended family structure, which people of all ages live together.

2) The ‘as real’ family of Buddhism raises love and relationship to students as they are relatives of one another. They are satisfied with the new members, work together and support all activities and projects organized by students, lecturers and local demonstrators to exchange knowledge. For the lecturers, they are able to change their attitude that research and educational management are their workloads as the opportunity of academic study and nursing.

Keywords: Innovation; Community Mental Health Nursing; the Drug Free Society; Principles of Buddhism

บทนำ

การศึกษาคือการพัฒนาคนให้มีชีวิตที่ดีงาม จุดมุ่งหมาย คือการพัฒนาคนหรือการพัฒนาผู้เรียน โดยถือว่าผู้เรียนสำคัญที่สุดเพราะผู้เรียนคือแกนกลางของการพัฒนาสังคมในทุกด้านทุกมิติ องค์การยูเนสโก ได้กำหนดจุดตุลธรรมการศึกษา (Four Pillars of Education) เพื่อเป็นแนวทางการจัดการศึกษาที่เหมาะสม สำหรับคริสต์ศตวรรษที่ 21 ไว้ 4 ประการ คือ 1) การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพ (Learning to Know) ได้แก่ การเรียนเพื่อรู้ หมายถึงการเรียนเพื่อเตรียมเครื่องมือสำหรับการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิตเป็นการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนเก่งในภาคทฤษฎี 2) การศึกษาเพื่อพัฒนาสมรรถภาพ (Learning to do) ได้แก่ การเรียนเพื่อทำได้ คือมีความสามารถในการนำความรู้มาปฏิบัติให้บรรลุผลตามความมุ่งหวังเป็นการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนเก่งในภาคปฏิบัติ 3) การศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพ (Learning to live together) ได้แก่ การใช้ความรู้ความสามารถเพื่อสังคมส่วนรวมเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนใช้ความรู้ความสามารถในการทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพด้วยการสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่สังคม และ 4) การศึกษาเพื่อพัฒนามนุษยภาพ (Learning to be) ได้แก่ การพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

หากเรามองย้อนไปในอดีตจะพบว่าจุดตุลธรรมการศึกษาขององค์การยูเนสโก และ แนวคิดการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุดมิใช่เรื่องใหม่สำหรับระบบการศึกษาไทย เพราะเป็นหลักการศึกษามีรากฐานมาจากพุทธศาสนาหรือกระบวนการเรียนรู้แบบวิถีพุทธ ตามแนว “ไตรสิกขา” เป็นการสร้างผู้เรียนให้เป็น “คนดี คนเก่ง และมีความสุข” หรือผู้เรียนที่มี “ความรู้คู่คุณธรรม” นั่นเอง เป็นมรรควิธีแห่งความสำเร็จในการปฏิรูปการเรียนรู้ โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนในด้านต่างๆ ดังนี้

1. พัฒนาด้านสติหรือความรู้โดยมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่างๆ ตามหลักสูตรที่เป็นความรู้ทั่วไปและวิทยาการ ผู้ที่พัฒนาตนเองแล้วในด้านนี้เรียกว่า “คนมีความรู้” คือมีความเข้าใจแจ่มชัดจำได้มากและระลึกขึ้นมาได้
2. พัฒนาด้านปัญญาหรือด้านความคิดมุ่งให้ผู้เรียนสามารถคิดวิเคราะห์สิ่งต่างๆ ที่ได้รับรู้ ได้เห็น ได้สัมผัส และสามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ สามารถสร้างทางเลือกและตัดสินใจได้อย่างเป็นเหตุเป็นผลเหมาะสมกับสถานการณ์ คนที่พัฒนาตนเองแล้วในด้านนี้เรียกว่า “คนฉลาดหรือคิดเป็น”
3. พัฒนาด้านทักษะหรือความสามารถ มุ่งให้ผู้เรียนต้องทำได้หรือปฏิบัติทักษะเบื้องต้นของการดำรงชีวิต เช่น พูด ฟัง อ่าน เขียน คิดคำนวณ รักษาสุขภาพอนามัยของตนเองและชุมชน รักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คนที่พัฒนาตนเองแล้วในด้านนี้เรียกว่า “คนเก่งหรือคนมีความสามารถ”
4. พัฒนาด้านจิตใจหรือด้านคุณธรรม มุ่งให้ผู้เรียนต้องขัดเกลาจิตใจให้ปราศจากความโลภ ความโกรธและความหลงผิด ที่เป็นพิษภัยต่อตนเองและผู้อื่น คนที่พัฒนาตนเองแล้วในด้านนี้เรียกว่า “คนดีหรือมีคุณธรรม”

วิกฤตการณ์และปัญหาต่างๆ ที่ประเทศไทยกำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้เช่น ภาวะความเสื่อมโทรมของระบบสังคม ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ปัญหาโสเภณีเด็ก ปัญหาทางด้านการเมืองการปกครอง ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ฯลฯ เป็นต้น ล้วนเป็นภาพสะท้อนความล้มเหลวในการจัดการศึกษาของไทยในระลอกที่ผ่านมาทั้งสิ้น ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติและเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมมาช้านาน ทำอย่างไรจึงจะสามารถนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการผ่านระบบการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้เกิดความสมดุลในการพัฒนาชีวิตและนำไปสู่การพัฒนาสังคมไทยที่ยั่งยืนต่อไปได้

บทบาทหลักของมหาวิทยาลัยทั้งภาครัฐและเอกชนคือการผลิตบัณฑิตหรือการสร้าง “ปัญญาชน” เป็นบัณฑิตทั้งทางโลกและทางธรรม⁵ โดยรูปแบบการจัดการเรียนการสอนในเชิงบูรณาการเพื่อให้กระบวนการการศึกษานำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดีงาม เป็นเรื่องสำคัญ กระแสการเรียนรู้หรือกระบวนการสอนแบบตะวันตกเน้นแบบ “นอกเข้าไป” (outside in) มองโลกกายภาพมองความรู้มองเหตุผลมองอย่างประจักษ์นิยมหรือ “Empiricism” แต่โลกตะวันออกกระแสตะวันออกรวมทั้งกระแสไทยเป็นกระบวนการการศึกษาการเรียนรู้แบบ “ในออกนอก” (inside out) เป็นพลังจากภายในพลังของวัฒนธรรมพลังของธรรมชาติพลังของศาสนาจิตวิญญาณความเป็นคนความเป็นชุมชนประเด็นที่ท้าทาย คือเราจะบูรณาการกระแสตะวันตกและตะวันออกในกระบวนการศึกษาได้อย่างไร⁶

พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรมไว้มหาวัดหนึ่งมี 7 ข้อ เรียกว่า บุญนิมิตแห่งมรรค หมายถึง สิ่งที่สอดคล้องกับการปฏิบัติตามมรรคกำลังจะเกิดขึ้น ถ้าโยงเข้ามาหาการศึกษา ก็เรียกได้ว่าเป็นรุ่งอรุณของการศึกษามี 7 ประการ คือ 1) กัลยาณมิตตตา คือการรู้จักหาแหล่งความรู้และแบบอย่างที่ดี การมีและการได้เป็นกัลยาณมิตร 2) สีสัมปทา คือการมีชีวิตและอยู่ร่วมสังคมเป็นระเบียบด้วยวินัย 3) ฉันทสัมปทา คือความพร้อมด้วยแรงจูงใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ การมีแรงจูงใจที่เกิดจากการรักความจริง รักความถูกต้องดีงาม 4) อุตตสัมปทา คือความมุ่งมั่นพัฒนาตนให้เต็มศักยภาพหรือการทำตนให้ถึงพร้อม 5) ทิฐุสัมปทา คือการมีความเชื่อถือ แนวความคิด ความเข้าใจ ทศนคติ และค่านิยมที่ดีงามถูกต้อง สอดคล้องกับหลักความจริงแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย 6) อปปมาทสัมปทา คือการมีสติระลึกรู้ตื่นตัวตลอดเวลา หรือการทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม และ 7) โยนิโสณมสิการสัมปทา คือการรู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักสำเหนียก กำหนดมองสิ่งทั้งหลายให้ได้คุณค่า คิดเป็น รู้จักคิดวิเคราะห์สืบสาวให้เข้าถึงความจริง

การศึกษาพยาบาลเป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงเพื่อให้ผู้เรียนสามารถประยุกต์ใช้ความรู้ในศาสตร์สาขาพยาบาลศาสตร์และศาสตร์สาขาอื่นๆ ตลอดจนผลการวิจัยในการปฏิบัติการพยาบาลด้วยการคิดวิเคราะห์ส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สามารถตัดสินใจและแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสมเป็นผู้ใฝ่รู้ตลอดชีวิตยึดมั่นในจรรยาบรรณของวิชาชีพมีเมตตาธรรม คุณธรรมจริยธรรมเป็นผู้นำในการพัฒนาตนเองวิชาชีพและสังคมอย่างต่อเนื่องทั้งนี้จะคำนึงถึงความสุขและความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ

การพยาบาลสุขภาพจิตชุมชนเป็นรายวิชาหนึ่งในหลักสูตรพยาบาลศาสตรบัณฑิตที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีองค์ความรู้และทักษะปฏิบัติการพยาบาลเพื่อการสร้างเสริม ป้องกัน รักษา และฟื้นฟูแก่บุคคลในทุกช่วงวัยแบบองค์รวมในบุคคลปกติบุคคลที่มีปัญหาทางสุขภาพจิตและทางจิตเวชสนับสนุนการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนในการดูแลสุขภาพจิตของตนเองทั้งในสถานบริการสุขภาพและในชุมชนโดยใช้เครือข่ายชุมชนวิถีพุทธปลอดภัยเสถียรเป็นฐานในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจที่จะบูรณาการหลักธรรมคำสอนและหลักปฏิบัติทางพุทธศาสนาใช้ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนเห็นรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบวิถีพุทธจนเกิดความรู้ความเข้าใจ ตระหนักถึงภารกิจหน้าที่ของตนเองในฐานะของมนุษย์และบุคลากรทางด้านสุขภาพ เกิดแรงบันดาลใจที่จะพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขาเพื่อให้เกิดความพร้อมต่อการเป็นพยาบาลวิชาชีพในอนาคต สามารถวิเคราะห์วิธีการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตของครอบครัวเสมือนจริงและชุมชนเพื่อป้องกันยาเสพติดและเป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจเครือข่ายชุมชนวิถีพุทธเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้และนวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างสังคมปลอดภัยปลอดภัยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดองค์ความรู้ และกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนวิถีพุทธในการป้องกันปัญหาเสพติดตามหลักพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาผลของการใช้เครือข่ายชุมชนวิถีพุทธปลอดภัยเสถียรเป็นฐานจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลสุขภาพจิตชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยวิจัยเชิงคุณภาพ ร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) โดยมีขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

1. ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1) **ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase)** เป็นการเตรียมชุมชนวิถีพุทธ เพื่อให้มีความพร้อมเข้าร่วมในกระบวนการวิจัยมีจุดมุ่งเน้นสำคัญที่จะให้เกิดสัมพันธภาพที่ระหว่างผู้วิจัยผู้นำชุมชนชาวบ้าน รวมถึงเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่างๆ ที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องในขั้นเตรียมการนี้ ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยกล่าวคือ

(1) การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (Build-up Rapport) โดยวิธีการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนที่ดีที่สุดคือการปฏิบัติตัวที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดย ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อไปพบกับบุคคลต่างๆ ในชุมชนที่มีส่วนสำคัญและเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัยได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ประธานชมรมผู้สูงอายุ ประธาน อสม. ประธานสตรีกลุ่มอาชีพต่างๆ องค์การบริหารส่วนตำบลเจ้าอาวาสวัดป่าแก่นธรรม และแม่ชี ซึ่งเป็นพระวิปัสสนาจารย์ประชาชนที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเสมือนจริง เพื่อพูดคุยแนะนำตัวเองแจ้งวัตถุประสงค์เป้าหมายและความต้องการการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมการวิจัยและการจัดการเรียนการสอน

(2) การสำรวจศึกษาชุมชน (Surveying and Studying Community) เพื่อศึกษาข้อมูลที่เป็นลักษณะทางกายภาพและแหล่งทรัพยากรต่างๆ ภายในชุมชน รวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง โดยผู้วิจัยจะใช้แบบสังเกต สมุดบันทึก และถ่ายภาพสถานที่ต่างๆ รวมถึงการศึกษาข้อมูลจากเอกสารหลักฐานจากหน่วยงานราชการหรือจากองค์กรพัฒนาที่เกี่ยวข้อง ใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน หรือผู้สูงอายุเพื่อทราบประวัติความเป็นมาของชุมชน

(3) การคัดเลือกชุมชน (Selecting Community)

- ก. เป็นชุมชนที่นำหลักพระพุทธศาสนามาใช้ในหลายมิติของชีวิต เป็นเป้าหมายของการดำเนินชีวิต และเป็นการใช้ชีวิตวิถีพุทธ
- ข. เป็นชุมชนชาวพุทธขนาดใหญ่หรือมีเครือข่ายกว้างขวาง เพื่อให้ได้ภาพโครงสร้างองค์กรขนาดใหญ่ที่มีบุคคลหลายกลุ่ม หลายหน้าที่ และหลายชนชั้นสถานะ ได้รูปแบบความสัมพันธ์ในการบริหารจัดการและกระบวนการด้านต่างๆ ที่ขับเคลื่อนให้ชุมชนขนาดใหญ่นั้นมีความเข้มแข็งและต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ได้
- ค. เป็นชุมชนที่เข้มแข็งมีแนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนาไปถึงประชาชนระดับรากหญ้าซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ
- ง. เป็นชุมชนชาวพุทธที่ข้ามพหุวัฒนธรรมทางศาสนา ถึงแม้ว่าพิธีกรรมของชุมชนจะใช้หลักคำสอนของพุทธศาสนานิกายเถรวาท หรือมหานิกายก็ตามแต่การปฏิบัติจริงมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคม
- จ. เป็นชุมชนในหลายสภาพเงื่อนไขแวดล้อม เพื่อให้เห็นภาพการประยุกต์ใช้หลักพระพุทธศาสนาในเงื่อนไขต่างๆ ของสังคม

4) การเข้าสู่ชุมชน (Entering Community) โดยการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เช่น ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) ข้อมูลจำนวนประชากรและบุคคลที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน หรือครูภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้นโดยผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลจากการสำรวจชุมชน (Community Surveying) ด้วยตนเอง

5) การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ ซึ่งประกอบด้วย การเตรียมคนในชุมชน/เตรียมผู้นำชุมชนและผู้รับผิดชอบในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเตรียมนักวิจัย ด้วยการประชุมปรึกษากันเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจตรงกันในบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายในการทำงานวิจัย

2. ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยคือ

1) การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน (Problem Identification and Diagnosis) เน้นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและการให้การศึกษาแก่ชุมชน (Community Education Participation-CEP) เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพผู้ป่วยโรคเรื้อรังในชุมชน ได้แก่โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ และภาวะไขมันในกระแสเลือดสูง การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในชุมชนโดยเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติโดยใช้วิธีการสานเสวนาปัญหา (Dialogue) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน ทั้งที่เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนระดับบุคคลและระดับกลุ่มบุคคล เพื่อเป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน (Need Assessment) พร้อมไปกับการประเมินความเป็นไปได้ในด้านทรัพยากร (Resource Assessment) ที่มีอยู่ในชุมชนทั้งที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติเพื่อที่จะนำทรัพยากรมาใช้ในการกำหนดแผนการจัดโครงการต่อไป

2) การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ (Project Appraisal and Identification) เมื่อมีการวิเคราะห์ปัญหาและนำเสนอปัญหาทางด้านสุขภาพแก่ครอบครัวเสมือนจริงและชุมชนแล้ว มีการประเมินความต้องการในการแก้ไขปัญหาโดยผู้วิจัยและชุมชนร่วมกันพิจารณาว่าวิธีการแก้ไขปัญหาใดที่เหมาะสมกับชุมชน หรือมีความเป็นไปได้ เพื่อกำหนดโครงการหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการต่อไป

3) การกำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ (Planning Phase) หลังจากที่ผ่านมาขั้นตอน 2.1 มาแล้ว ผู้วิจัยใช้วิธีการกระตุ้นให้ชาวบ้านมีบทบาทหลักในการแก้ไขปัญหา การกำหนดโครงการ และกิจกรรมที่จะดำเนินการโดยทางชุมชนตัดสินใจเลือกจัดทำ “โครงการบ้านหลุบเพ็กร่วมใจห่างไกลภัยจากโรคเรื้อรังและยาเสพติด”

4) การปฏิบัติตามโครงการ (Implementation Phase) ดำเนินการจัดทำโครงการบ้านหลุบเพ็กร่วมใจห่างไกลภัยจากโรคเรื้อรังและยาเสพติด เพื่อเป็นต้นแบบการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง

3. ระยะการติดตามและประเมินผลโครงการ (Monitoring and Evaluation Phase)

ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยร่วมกับชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ตัวแทนจากครอบครัวเสมือนจริงจำนวน 38 ครอบครัว ทำการตรวจสอบข้อมูลที่เป็นผลของการวิจัยว่าครบถ้วนถูกต้องหรือไม่ จัดเวทีชาวบ้านเพื่อนำเสนอผลการวิจัยและเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับชุมชน รวมถึงการสานต่อให้ชาวบ้านนำผลของการวิจัยไปดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนต่อไป

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เพื่อใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) แบบสัมภาษณ์แบบสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัววิถีพุทธ/ผู้นำชุมชนวิถีพุทธ/ปราชญ์ชาวบ้าน โดยดำเนินการวางกรอบและกำหนดข้อคำถามเป็น 4 ประเด็นได้แก่ (1) ความเป็นมาของการนำหลักพระพุทธศาสนาเข้าสู่วิถีชีวิตในครอบครัว/ชุมชน (2) ปัจจัยความสำเร็จในการทำหน้าที่ของครอบครัว/ชุมชนในการดำเนินชีวิตวิถีพุทธ (3) กลยุทธ์การสร้างเสริมความเข้มแข็งและภูมิคุ้มกันทางจิตใจแก่ตนเอง/สมาชิกครอบครัว/ชุมชนให้ปลอดภัยเสถียร และ (4) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมเพื่อสร้างครอบครัว/ชุมชนปลอดภัยเสถียร

2) แบบสัมภาษณ์ประชาชน/สมาชิกชุมชนโดยดำเนินการวางกรอบและกำหนดข้อคำถามเป็นประเด็นคำถามที่มุ่งศึกษาความพึงพอใจของประชาชน/สมาชิกชุมชนต่อประสิทธิภาพประสิทธิผลของการบริหารจัดการเพื่อป้องกันปัญหาเสถียรในครอบครัวและในชุมชน

ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลการในการวิจัยครั้งนี้เพื่อให้ตรงกับการตรวจสอบแบบหลายมิติ (Triangulation) และสอดคล้องกับความมุ่งหมายจึงมีขั้นตอนในการสร้างแบบสัมภาษณ์ ด้วยวิธีดำเนินการ ดังนี้

ขั้นที่ 1 ศึกษารายละเอียดจากเอกสารตำรานโยบายและการวางแผนหลักการและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ขั้นที่ 2 กำหนดกรอบแนวคิดและขอบข่ายในการสร้างเครื่องมือตามตัวแปรที่ต้องการศึกษา

ขั้นที่ 3 สร้างเครื่องมือตามกรอบแนวคิดขอบข่ายและตัวแปรซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องที่ต้องการศึกษา

ขั้นที่ 4 นำเครื่องมือที่สร้างเสร็จผ่านความเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญเพื่อการควบคุมคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย การหาความตรงตามเนื้อหา (content validity) และการหาความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (reliability)

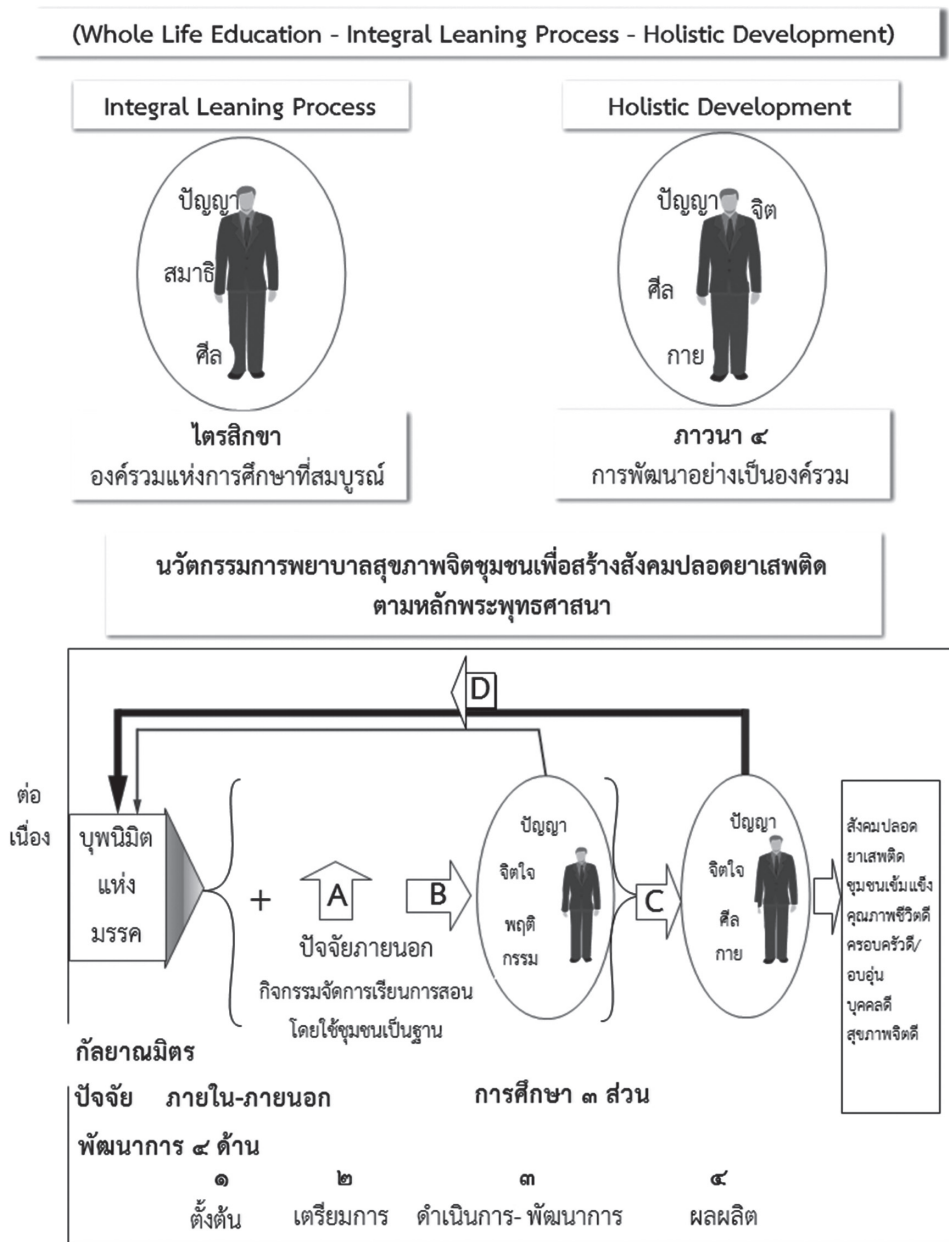
ขั้นที่ 5 นำเครื่องมือมาปรับปรุงแก้ไขตามความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิก่อนนำไปหาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามโดยคำนวณหาค่าดัชนีความตรงตามเนื้อหา (content validity index: CVI)

ขั้นที่ 6 พัฒนา/ปรับปรุงเครื่องมือภายหลังทดลองใช้กับกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's alpha coefficient) (กรณีที่ต้องใช้แบบสอบถามในเชิงปริมาณเพิ่มเติม)

ขั้นที่ 7 จัดเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบและดำเนินการตามขั้นตอนที่ได้กำหนดไว้

กรอบแนวคิดกระบวนการศึกษาวิจัย

กรอบแนวความคิดกระบวนการศึกษาวิจัยครั้งนี้แสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดกระบวนการศึกษาวิจัย

ผลการวิจัย

1. แนวคิด องค์ความรู้ และกลยุทธ์การสร้างเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนวิถีพุทธในการสร้างสังคมปลอดยาเสพติดตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนี้

1.1 การศึกษา แนวคิด องค์ความรู้

ผลการวิจัย พบว่า ชุมชนวิถีพุทธบ้านหลุบเพ็ก อำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ มีความรู้เกี่ยวกับหลักคำสอนของพุทธศาสนาในระดับดีและสามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ เช่น หลักศีล 5 หลักพรหมวิหารธรรม 4 หลักอิทธิบาท 4 สำหรับการประกอบอาชีพและการทำงานใช้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตรฯ พระมหากษัตริย์ไทย รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรีเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตทั้งในครอบครัวและชุมชนโดยมีการสืบทอดความรู้ในการดำเนินชีวิตผ่านประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่นชาวอีสานที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” ด้วยวิธีการอบรมสั่งสอนจากบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลานในชุมชน มีครอบครัวต้นแบบที่ได้รับการศึกษาจากการบวชเรียนในพุทธศาสนาและระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นผู้นำตามธรรมชาติ มีการนำหลักคำสอนทางพุทธศาสนาผสมผสานพิธีกรรมการสู่ขวัญของท้องถิ่นมาใช้อบรมขัดเกลาจิตใจประชาชนและใช้ในการดูแลผู้เจ็บป่วยและผู้ป่วยระยะสุดท้ายในชุมชนผ่านโครงการฝ้ายผูกแขนแทนใจซึ่งมีกุศโลบายแฝงคือการสร้าง ความสามัคคีและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมเป็นการบ่มเพาะจิตสาธารณะให้กับชุมชนการได้รับการศึกษาของผู้นำตามธรรมชาติเป็นการสร้างโอกาสในการนำความรู้การประกอบอาชีพเสริม และเครือข่ายทางสังคมที่นำรายได้และความเจริญมาสู่ชุมชน เช่น การปลูกพืชหมุนเวียนนอกฤดูการทำนาร้อยพวงมาลัย การทำสวนผลไม้ ฯลฯ มาทดลองปฏิบัติจนประสบผลสำเร็จสร้างรายได้เสริมแก่คนในชุมชนจนเป็นรายได้หลักของผู้สูงอายุอย่างยั่งยืนมาถึงปัจจุบัน

ชุมชนวิถีพุทธแห่งนี้ไม่ได้ให้นิยามความรู้ในการดำเนินชีวิตเฉกเช่นสากลนิยม แต่ให้นิยามความหมายในเชิงประสบการณ์ชีวิตแต่ละช่วงวัยชีวิตที่ฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ และวิธีการก้าวข้ามอุปสรรคเหล่านั้นเน้นการประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างให้เห็นอย่างสม่าเสมอจนเป็นกิจวัตรประจำวันมากกว่าการอบรมสั่งสอนด้วยคำพูด การมีครอบครัวต้นแบบในชุมชนที่ประสบผลสำเร็จเป็นแรงบันดาลใจให้ครอบครัวอื่นๆ เติบโตตามแนวทางนั้นด้วย โดยค่านิยมในการประกอบอาชีพของชุมชนแห่งนี้มีแนวโน้มจากเกษตรกรรมเป็นรับราชการ เนื่องจากเห็นถึงความทุกข์ยากของบรรพบุรุษในยุคแรกของการสร้างครอบครัวและชุมชน ประกอบกับโอกาสทางการศึกษาและความเจริญก้าวหน้าของสื่อเทคโนโลยีที่ไหลบ่าเข้าสู่ชุมชน ดังคำกล่าวของผู้สูงอายุและปราชญ์ชาวบ้านที่ว่า “สู่เจ้าทั้งหลายให้อดทนขยันหมั่นเพียรเติบโตใหญ่จะได้เป็นเจ้าคนนายคน” ส่งผลให้ครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชนแห่งนี้ร้อยละ 80 มีอาชีพรับราชการครูแต่ยังมีจุดร่วมในการอนุรักษ์แก่นวัฒนธรรมของชุมชนคือ ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยายที่มีคนทุกช่วงวัยอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างอบอุ่น

ผู้สูงอายุในครอบครัวได้รับการดูแลจากบุตรหลานที่มีการศึกษาและทุนทางสังคมและเศรษฐกิจสูงทำให้โอกาสในการเข้าถึงบริการทางสุขภาพด้านต่างๆ เพิ่มขึ้น ในขณะที่ประชากรในวัยเด็กและทารกก็ได้รับความอบอุ่นและความปลอดภัยจากการเลี้ยงดูของปู่ย่าตายายเมื่อบิดามารดาไปประกอบอาชีพด้วยเช่นกัน

ความพร้อมของครอบครัวและชุมชนได้นำมาซึ่งการคืนสิ่งดีงามให้กับบุคคลที่มามีเยื่อใยและเข้าไปเรียนรู้กับชุมชนแห่งนี้เป็นอย่างดีเป็นกัลยาณมิตรและพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ในการประกอบอาชีพตลอดจนการอบรมสั่งสอนชีวิตวิถีพุทธให้แก่คนรุ่นหลังอย่างไม่ปิดบังด้วยความปรารถนาดีและเอื้ออาทร

1.2 กลยุทธ์การสร้างสังคมปลอดภัยเสถียรของเครือข่ายชุมชนวิถีพุทธ

การพัฒนาคนให้มีคุณภาพเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านทุกครอบครัวในชุมชนมีการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสานกับภูมิปัญญาสมัยใหม่ ส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองในชุมชนแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีผู้นำต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จในการดำเนินชีวิต การทำงาน และการสร้างครอบครัวที่ได้รับยกย่องยอมรับจากชุมชนแต่งตั้งให้เป็นประธานชมรมผู้สูงอายุและผู้นำของชุมชนในระบบคุณธรรมและมีการสร้างเครือข่ายกลุ่มการประกอบอาชีพด้านต่างๆ ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานโดยมีความเชื่อว่าการที่บุคคลสามารถพึ่งพาตนเองได้ ดูแลครอบครัวให้สมาชิกครอบครัวได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานและประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้จะนำมาซึ่งความภาคภูมิใจและเป็นเกราะคุ้มกันภัยยาเสพติด เมื่อทุกครอบครัวเข้มแข็งร่วมมือร่วมใจกัน มีแนวทางการดำเนินชีวิตด้วยค่านิยมคุณธรรมที่สอดคล้องใกล้เคียงกัน ส่งผลให้เกิดชุมชนอบอุ่น/ปลอดภัยเสมือนการล้อมรั้วเหล็กให้ชุมชนห่างไกลยาเสพติดยิ่งขึ้น โดยกลยุทธ์การพัฒนาสังคมของชุมชนวิถีพุทธสามารถจำแนกเป็นกลยุทธ์ด้านต่างๆ ได้ดังนี้

1) กลยุทธ์ด้านการสร้างความร่วมมือได้แก่ (1) การสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นในตนเองเพื่อให้เกิดการยอมรับในด้านการพัฒนาตนให้เป็นแบบอย่างด้านการดำเนินชีวิตด้านคุณธรรมด้านบุคลิกภาพการเป็นผู้นำ (2) สร้างระบบการทำงานอย่างมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้สมาชิกหรือเครือข่ายได้ร่วมคิดร่วมทำร่วมแก้ปัญหา (3) สร้างระบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และ (4) ประสานความร่วมมือกับบุคคลหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อการเข้าถึงแหล่งความรู้เงินทุนและทรัพยากรอื่นๆ

2) กลยุทธ์ด้านการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านได้แก่ (1) การพัฒนาต้องอยู่บนฐานของวิถีชีวิตที่มีการเกื้อกูลสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์มนุษย์กับธรรมชาติ (2) มีการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาสมัยใหม่เข้าด้วยกันเพื่อการใช้ประโยชน์และรู้จักเลือกใช้ภูมิปัญญาอย่างเหมาะสมและ (3) นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

3) กลยุทธ์ด้านความต่อเนื่องและความยั่งยืนได้แก่ (1) มุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มีคุณภาพเพื่อให้มีความรู้ที่จะอยู่ในสังคมอย่างรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (2) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในระดับเพื่อให้เกิดแนวร่วมอย่างกว้างขวางและ (3) มุ่งเน้นการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของชีวิตจริงมีความตั้งใจจริงในการปฏิบัติงาน

2. ผลของการใช้เครือข่ายชุมชนวิถีพุทธปลอดยาเสพติดต้นแบบเป็นฐานในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลสุขภาพจิตชุมชน

ผลการใช้เครือข่ายชุมชนวิถีพุทธปลอดยาเสพติดต้นแบบเป็นฐานในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้นักศึกษาหลักสูตรพยาบาลศาสตรบัณฑิตชั้นปีที่ 4 จำนวน 76 คนในระหว่างเดือนตุลาคม 2559 ถึงเดือนธันวาคม 2559 โดยกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชนวิถีพุทธจะเริ่มต้นจากการนำนักศึกษาไปอบรมฝึกสติและวัตรปฏิบัติที่วัดป่าแก่นธรรม บ้านหลุบเพ็กซึ่งมีแม่ชี และพระภิกษุสงฆ์ เป็นวิปัสสนาจารย์ จนนักศึกษาเกิดความรู้ความเข้าใจถึงความทุกข์ที่เกิดจากการยึดติดสิ่งที่เข้ามากระทบทางอายตนะทั้ง 6 และรู้ที่ตั้งบ้านของใจ รู้วิธีการพาใจกลับบ้านได้อย่างถูกต้อง สามารถบอกได้ว่าการฝึกสติตามแนวทางสติปัฏฐานสี่ของพุทธศาสนานั้นสอดคล้องตรงกันกับการตระหนักรู้ (self-awareness) ของการพยาบาลสุขภาพจิตและจิตเวชอย่างไร และสามารถบอกได้ว่าจะนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในการดูแลจิตใจของตนเองและผู้ป่วยทางกายและทางจิตได้อย่างไร หลังจากนั้นได้ส่งมอบนักศึกษาให้เป็นลูกหลานของชุมชนตามครอบครัวเสมือนจริงที่ชุมชนได้คัดสรรไว้โดยชุมชนคัดเลือกครอบครัวเสมือนจริงให้นักศึกษาจำนวน 38 ครอบครัว แต่ละครอบครัวจะมีนักศึกษาเข้าไปเรียนรู้วิถีชีวิตของครอบครัวจำนวน 2 คน โดยพ่อแม่ประจำบ้านหรือตัวแทนครอบครัวจะเป็นพี่เลี้ยงในการสอนการใช้ชีวิต การทำงานบ้าน การเล่าเรื่องราวความเป็นมาในการสร้างครอบครัวและการฝ่าฟันอุปสรรคด้านต่างๆ ผลการศึกษพบว่านักศึกษาและครอบครัวเสมือนจริงในชุมชนวิถีพุทธ จำนวน 38 ครอบครัว เกิดความรักและผูกพันกันดุจเครือญาติ และมีความพึงพอใจต่อการมีสมาชิกใหม่ในครอบครัว ให้ความร่วมมือและสนับสนุนการจัดกิจกรรมและโครงการต่างๆ ที่นักศึกษาดำเนินการโดยการเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้ง ร่วมเป็นวิทยากรและสาธิตภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อแลกเปลี่ยนแบ่งปันกับนักศึกษาตลอดระยะเวลาในการฝึกปฏิบัติงานสำหรับอาจารย์ผู้ร่วมสอนที่ไม่ได้เป็นทีมวิจัยก็ได้มีโอกาสเรียนรู้ปรับเปลี่ยนทัศนคติที่เคยรู้สึกลัวการวิจัยและการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเป็นภาระงานที่ต้องทุ่มเทและเกินกำลัง เป็นการให้และการได้รับสิ่งที่มีคุณค่าทางวิชาการและวิชาชีพพยาบาล โดยชุมชนและนักศึกษามีข้อเสนอแนะให้รายวิชานี้ธำรงรักษารูปแบบการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ชุมชนเป็นฐานสืบต่อไป

อภิปรายผล

หากเปรียบเทียบโครงสร้างการจัดการศึกษาของมนุษย์เป็นรูปเจดีย์ที่มียอดแหลม ถ้าจะมองให้เห็นโครงสร้างการจัดการศึกษาที่สมบูรณ์แบบควมมีทั้งสองด้านร่วมกัน ด้านหนึ่งหมายถึงด้านที่เห็นได้จากภายนอกของผู้ที่สนใจเรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างอันควรเห็นได้ว่าเป็นด้านที่มีลักษณะเหมือนรูปเจดีย์ที่ซึ้อปลายขึ้นข้างบนซึ่งหมายถึงภาพรวมของด้านที่เป็นรูปวัตถุ ส่วนอีกด้านหนึ่งซึ่งเป็นภาพเชิงซ้อนกลับกันกับภาพในด้านวัตถุก็คือการมองภาพโดยเริ่มต้นจากจิตใจตนเองซึ่งมีหนึ่งเดียวขึ้นไปหาวัตถุเพื่อการเรียนรู้ของมนุษย์ที่สามารถรู้เท่าทันซึ่งด้านนี้ควรจะเป็นรูปเจดีย์ปลายแหลมแต่เป็นปลายแหลมที่ซึ้อลงสู่ด้านล่าง หากใคร

ก็ตามซึ่งมองเห็นภาพรวมดังกล่าวได้ทั้งสองด้านโดยเฉพาะด้านที่ปลายแหลมชี้ลงสู่ด้านล่างบุคคลผู้นั้นควรได้ชื่อว่ามีการเรียนรู้ถึงความเป็นคนที่สมบูรณ์ครบถ้วน ดังนั้นนวัตกรรมการพยาบาลสุขภาพจิตชุมชนที่พัฒนาศักยภาพในการดูแลสุขภาพคนไทยและการจัดการศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตพยาบาลที่สมบูรณ์ควรมีทิศทางที่นำไปสู่การเห็นแจ้ง (insight) ในการรู้จักตนเองและผู้อื่นอย่างถ่องแท้จึงจะบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายซึ่งผลสำเร็จแห่งการพัฒนาการศึกษาและคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยความเข้าใจ เข้าถึงองค์ความรู้และปัญหาของชุมชน การดูแลเอาใจใส่สมาชิกในครอบครัวและชุมชนย่อมนำมาสู่ความเข้มแข็งและปลอดภัยของชุมชน/สังคมให้มีภูมิคุ้มกันภัยจากยาเสพติดได้อย่างยั่งยืน

References

- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.
- พระธรรมปิฎก. (ป.อ. ปยุตโต). (2545). *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2547). *เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร*. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,
- อภิชัย พันธเสน, สรวิชัย เปรมชื่น และพิเชษฐ์ เกียรติเดชปัญญา. (2546). *การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,
- ระพี สาคริก. (2552). มหาวิทยาลัยของแผ่นดินกับดวงวิญญาณการศึกษาที่ควรจะมีอิสรภาพ. ใน *การศึกษากับการจัดการ*. กรุงเทพมหานคร: วชิระ.
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. (2547). *การสร้างตัวชี้วัดเพื่อกำหนดระดับของความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปริญญาะอำ-หวัทินว่าด้วยการเสริมสร้างความร่วมมือด้านการศึกษาเพื่อบรรลุประชาคมอาเซียนที่เอื้ออาทรและแบ่งปัน <<http://www.google.com>>, 20 กุมภาพันธ์ 2555.
- พลาภินา วงศ์เลขา “กลไกขับเคลื่อนการศึกษา...ก้าวสู่ประชาคมอาเซียน” หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับวันที่ 2 มีนาคม 2553 <<http://www.google.com>>, 20 กุมภาพันธ์ 2555.

สมหมาย ชินนาค. *สรุปการเสวนาวิชาการเรื่องบนย่างก้าวสู่ประชาคมอาเซียน 2015 : ปัญหาอุปสรรคและโอกาส*. ในวันอังคารที่ 25 มกราคม 2554 เวลา 08.00-12.00 นาฬิกา ณ ห้องประชุมจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ ชั้น 4 อาคารประชาธิปไตย-รำไพพรรณีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, <<http://www.google.com>>, 20 กุมภาพันธ์ 2555.

หนังสือที่ระลึก ศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่นมาลากุล วาระครบรอบ 107 ปีเกิดในวันครูโลก 5 ต.ค. 2553 : <<http://www.google.com>>, 2 กันยายน 2555.

โรงเรียนรุ่งอรุณ. (2555). “ความเป็นมาแห่งรุ่งอรุณ-รุ่งอรุณของการศึกษา” <<http://www.google.com>>, 2 กันยายน

วิรุณ ตั้งเจริญ (2555). “กระบวนการเรียนรู้และภาวะผู้นำ” บรรยายประกอบการปฐมนิเทศพนักงานใหม่ และการพัฒนาศักยภาพคณาจารย์มศวณโรงแรมพาวีเลี่ยนริมแควรีสอร์ทจังหวัดกาญจนบุรี <<http://www.google.com>>, 12 กันยายน

อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ. *คำกล่าวในพิธีเปิดการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียน เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2552*. <<http://www.google.com>>, 20 กุมภาพันธ์ 2555.

อาภรณ์ แก่นวงศ์. *ยุทธศาสตร์อุดมศึกษาไทยในการเตรียมความพร้อมสู่การเป็นประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558* <<http://www.google.com>>, 20 กุมภาพันธ์ 2555.